

**TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİNDE KADINLARIN EĞİTİM HAKLARI ÜZERİNE
DÜZENLEMELER**

Dr. Öğr. Üye. Tuba TOMBULOĞLU*

ÖZ

Türk devletlerinde kadın toplumda önemli bir yere sahip olup, insanlığın devamının menbaı olduğu için de kıymetli görülmüştür. İlk Türk devletlerinde kadın devletin yönetiminde söz sahibi iken zamanla daha arka planda kalmıştır. Kadının toplumda arka planda kalması ile birlikte eğitimi meselesi de çok üzerinde düşünülmemeyen bir konu olmuştur. Osmanlı Devleti'nde gündeme gelen yenileşme hareketleri ile birlikte kadının eğitimi de konuşulan konular arasına girmiş ve kadının eğitiminin toplumun eğitimi olduğu fark edilmiştir. Böylece 19. yüzyılda kadınların da eğitim alabilecekleri bir eğitim kurumu ihtiyacı hasıl olmuştur. Yüzyılın sonuna doğru kadınların eğitim görebilecekleri okullardaki artışa binaen kadın öğretmen yetiştirilmesi meselesi gündeme gelmiş ve Darülmuallimat kurulmuştur. 20. yüzyılın başında kadınların yükseköğrenim görmeleri meselesi de gündeme gelmiştir. Millî Mücadele sürecinde Türk kadınının Türk askeri ile birlikte ölüm kalım savaşında yer almış olması ise kadının toplumsal olarak daha ön plana çıkmasına vesile olmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kadınlar eski Türk devletlerinde olduğu gibi hak ettiği değeri görmeye başlamış ve toplumun yarısı olduğu kabul görmüştür. Daha 1930'lu yıllarda kadınlara verilen seçme seçilme hakkı da bunun göstergesidir.

Kadınlar toplumda öncelikle anne ve eş olarak görülmüş ve bu yönde eğitim almaları gerektiği üzerinde düşünceler gelişmişse de zamanla kadının birey olduğu ve bir işe sahip olması gerekliliği de görülmeye başlanmıştır. Günümüz Türkiye'sinde kadın erkekle hukuki olarak eşit haklara sahip olmakla birlikte geleneksel aile yapısından kaynaklı olarak hala birey olmayı başaramamıştır.

Anahtar Kelimeler: kadın, eğitim, darülmuallimat, ıslahhane

**REGULATIONS ON THE EDUCATION RIGHTS OF WOMEN IN THE PROCESS OF
TURKISH MODERNISATION**

ABSTRACT

In Turkish states, women have an important place in society and they are valued because they are the source of the continuation of humanity. While in the first Turkish states, women had a say in the administration of the state, they remained in the background over time. With women staying in the background in society, the issue of education has also become an underestimated issue. Along with the innovation movements that came to the fore in the Ottoman Empire, the education of women was also among the topics discussed and it was realized that the education of women was the education of the society indeed. Thus, in the 19th century, there was a need for an educational institution where women could also receive education. Towards the end of the century, due to the increase in schools where women could receive education, the issue of training women teachers came to the agenda and Darülmuallimat was established. At the beginning of the 20th century, the issue of women's higher education also came to the fore. The fact that Turkish women took part in the war of life and death together with the Turkish military during the War of Independence made women stand out more socially. With the proclamation of the Republic, women began to see the exact

* Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, tubatombuloglu@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0001-8061-4480

value they deserve, as in the old Turkish states, and it was accepted that they are half of the society. The right to be elected for women in the 1930s is an indicator of this.

Women were seen primarily as mothers and wives in the society, and though there were ideas that they should receive education in this direction, it started to be seen that the woman was an individual and the need to have a job. While men have equal rights as women in today's Turkey, legally welded together in the traditional family structure, women have still failed to become individuals.

Keywords: Woman, Education, Darülmualimat, Islahhane (Orphanage)

Giriş

Türklerin tarihi ile ilgili çeşitli varsayımlar olmasına rağmen MÖ. 220 yılında büyük bir devlet teşkilatı kurabilecek kadar geliştiklerini kabul etmek gereklidir. Çünkü Devlet teşkilatının kurulabilmesi için ise kadim bir medeniyetin varlığı inkâr edilemez. Büyük Hun Devleti ve sonrasında kurulan birçok Türk devletinin yaşam alanı bozkırdır. Bozkırda yaşamın kurallarını ağırlıklı olarak doğa belirlemektedir. İnsanlar ise doğanın kurallarına göre yaşamayı öğrenmek durumundadır. Bozkırda devlet kurabilecek kadar gelişmiş bir toplum olan Türkler eğitime de büyük önem vermişlerdir. Eğitimin genel yapısı ise yaparak yaşayarak öğrenme ya da diğer bir ifade ile usta-çırak ilişkisi şeklinde gelişmiştir. Günümüzde de eğitim ve öğretim konusu incelendiği zaman eğitimin ailede başladığı kabul görmektedir. Öğretim konusunda ise akla ilk gelen yerler okullardır.

Ancak okullaşmanın olmadığı dönemde yaygın eğitim yöntemi uygulanmıştır. Yaygın eğitim kişinin doğduğu ev, yaşadığı toplum ve cemiyet hayatını kapsayan bir eğitim türüdür. 21. yüzyıla gelindiğinde ise eğitimin içinde elektronik ortamın arttığını söylemek mümkündür. Özellikle 2019 yılında başlayıp tüm dünyayı etkileyen Covid-19 pandemisi nedeniyle tüm dünyada örgün ve sanal eğitimin yeniden planlanması ve uygulanması zorunlu hale gelmiştir. Ağırlıklı olarak eğitim sanal sınıflar üzerinden ve ailelerin destekleri ile yürütülmeye çalışılmaktadır.

Bu çalışma oldukça kapsamlı bir başlığa sahip olmakla birlikte hedeflenen geçmişten günümüze Türklerde eğitim konusu içinde kadının yerini belirlemeye çalışmaktadır. Dolayısıyla birçok Türk devletinden örnekle konuyla ilgili kısa değerlendirmeler yapılacaktır.

İslam öncesi dönemlerden itibaren Türklerde kadının yeri hep farklı olmuştur. İlk Türk devletlerinde kadınlar siyasi, askeri ve sosyal alanlarda erkekler gibi faaliyetlere katılmışlar gerektiği yerde avda, savaşta ve iktisadi hayatta aktif rol üstlenmişlerdir. Büyük Hun devletinden itibaren kadınların ok atıp, ata bindiği, güreş tutup, çevgen oynadığı bilinmektedir. Türk kadınlarının savaşçı özelliklerini geliştirdikleri, mezarlarından çıkan kalıntılardan anlaşılmaktadır. Çünkü kadınlara ait mezarlarda yay, ok, kargı, kılıç, hançer ile birlikte vücutlarını korumak için kullandıkları metalden yapılmış koruyucu zırhlarda bulunmuştur (Durmuş, 2013:52-53).

İlk Türk devletlerinde eğitim yukarıda da ifade edildiği gibi yaygın eğitim şeklinde ve özellikle ailede verilmiştir. Erkekler babaları, kızlar ise anneleri tarafından eğitilmiştir. Fakat bunun dışında kızlarında tarih içerisinde askeri eğitim aldığını söylemek gereklidir. Buna en güzel örnek Türk Han (Chao) sülalesi yöneticisi Ulug

Tonga'nın (veya Bars/Sh,h-hu) 344 yılında Başkent Lo-Yang'a özel olarak seçip getirdiği kızlardan bin kişilik bir kıta kurdurmasıdır. İpekli ve kadifeden giysileri olan bu savaşçı kadınlara hem piyade hem de at üstüdeyken ok atma ve kılıç kullanma öğretilmiştir. O dönemde bu durum başta Çin olmak üzere komşu ülkelerde oldukça ilginç karşılanmıştır (Gömeç, 2018:276).

Kök Türk ve Uygurlarda kadın erkek ile eşit olarak değer görmüş hanenin idarecisi kadın devletin yönetiminde de eşit söz sahibi olmuştur. Bilge Kağan yazıtında *“Türk kavmi yok olmasın diye, millet olsun diye babam İleriş hakanı, annem İlbilge hatunu Tanrı tepesinde tutup yukarı götürmüş”* (Orkun, 1994:34-35) ifadeleriyle ülkeyi kağan ve hatunun beraber yönettikleri belirtilmektedir. Türklerde emirnameler kağan ve hatun adına ortak imzalanmıştır. Bu dönemde kadınlar da okuma yazma bilmekte, siyasette söz alabilecek derecede bir eğitimden geçmektedir. Hatta kadınların ülke yönetmesinin sadece eşiyile birlikte olmadığı tek başlarına da yönetebildikleri Oğuznamelerde yedi kadının yedi Oğuz İli'ne beylik ettiğine dair bilgilerden anlaşılmaktadır (Sümer, 1959:3-4).

Dede Korkut Destanlarında sıkça karşımıza çıkan Kırk Kız ince belli kız figürü, bir kadın kahramanın önderliğindeki kırk kızın mücadelelerini anlatmaktadır. Bozkır kültüründe kahramanlık en üstün vasıf olup destanlar bu vasfı erkekler kadar kadınlara da vermiştir. Dede Korkut destanlarında Burla Hatun, Banu Çiçek, Selcen Hatun gibi kadınlar hep başkahramandır. Türk kadını devlet yönetmekte böylesine maharetli olduğuna göre askeri eğitimin yanı sıra diplomasiyle ilgili de eğitim almış olması gerekmektedir. Zira Dilşad Hatun, Can Begüm Hatun, Sara Hatun, Kazan Melikesi Süyümbike Hatun ve Raziye Begüm Sultan Türk devlet geleneğinde hükümdarlık yapmış en önemli isimlerdir.

Türkler İslam kültürüne dâhil olduktan sonra kadın, pasif bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Artık kadın kahramanlık vasıflarını kaybetmeye başlamıştır. Yine de Türk toplumunda “ilim farzdır” ilkesi gereği kadınların eğitildiği görülmüştür. Bu dönemde az da olsa tasavvuf, siyaset ve şiir yazma gibi alanlarda isim yapan kadınların varlığı mevcut olmuştur. Yine İbn-i Kesir eserinde, medreselerdeki vaazları dinlemek için gelen kadınların varlığından bahsetmiştir (İbn-i Kesir, 2000: XII-285; Özmenli, 2018:351). Osman Turan'da Sultan Sencer zamanında yapılan münazaralara kadınların katıldığını yazmaktadır (Turan, 1996:315; Özmenli, 2018:351). Yine Timurular zamanında hanedan kadınlarının medrese eğitimi aldığı ve Timurlu ülkesinde de kadın şairlerin olduğu bilgisine kaynaklardan ulaşılmaktadır (Tombuloğlu, 2018:380).

Türklerin İslamiyet ile tanışmasından sonraki süreçte kadın yaşadığı yere göre ağırlıklı olarak eğitimini evinden almaya devam etmiştir. Kırsal kesimde kadınlar genellikle evin işleri ile ilgilenirken, erkekler ise dışarıdaki işlerle ilgilenmişlerdir. Ancak eğitim kurumlarının daha çok erkeklere hizmet ettiği de bir gerçektir. Yukarıdaki bilgiler ve daha sonraki bölümde verilen bilgilerin değerlendirilmesi sonucunda eğitim kurumlarının daha çok erkeklere eğitim verme üzerine kurulmuş olduğunu söylemek mümkündür.

Kadınlardan beklenen ailenin içi, ev işleri ve hane ile sınırlandırılmıştır. Üretimde de varsa hayvanların bakımını üstlenmek ya da arazide çalışmak ile görev alanı

belirlenmiştir. Ayrıca kadının eğitilmesinde birinci planda anne ve eş olması çocuklarını yetiştirmesi beklenilmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısında da durumun çok değişmediğini söylemek yanlış olmayacaktır (Candeğer,2017:523-547).

Osmanlı Devleti'nde Kadının Eğitimi

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde kadınlara has eğitim kurumu olarak Osmanlı yönetici sınıfının eğitimi amacıyla saray eğitim kurumu olan Harem dışında bir kurumdan bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Haremde okuma-yazma-Kur'an-ı Kerim, Türkçe gibi derslerin yanı sıra nakış yapmak, dikiş dikmek, dantel ve örgü gibi işlerde öğretilmiştir (Kurt,2011:7-10; Şanal,2005:650). Osmanlı Devleti'nde kadınların eğitimde görülmeleri kadınlara ait okulların açılması genellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonraya rastlamaktadır. Kız mektepleri öncesinde aileler kızlarının eğitimi için evlerine özel hocalar getirtmekteyken 19. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla kızlar için inas mektepleri açılmaya başlanmıştır.

Tanzimat Fermanı (1839) kadın eğitimini günün önemli meseleleri olarak ön plana çıkarmasa da Batılılaşmanın gereklerinden biri olarak kadınlara da miras gibi haklar tanımıştır (Meriç,2000:54). Kızların Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde okullara gitmelerindeki etkenler arasında devrin önemli simalarının konuyla ilgili kitapları ve gazete yazıları da etkili olmuştur. Kızların da erkeklerle aynı seviyede eğitim görmesi fikri Osmanlı Devleti'nin batılılaşmaya başladığı bu döneme rastlamakla birlikte fikrin özünde Sadık Rifat Paşa'nın daha 1840'larda Viyana elçiliği sonrasında dile getirdiği şekliyle kızların iyi eğitim alması vesilesiyle çocuklarını dinî ve ahlaki olarak daha iyi yetiştirebileceği düşüncesi yatmaktadır (Erdem,2013:10-11).

Yine aynı dönemde Mehmet Tahir Münif Paşa, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Şemseddin Sami, Fatma Aliye Hanım, Makbule Leman Hanım gibi yazarlar ve devlet adamları kadınların eğitilmesi gerekliliği üzerinde durmuşlardır (Erdem,2013:10-11). Genel olarak bu yazarların eserlerinde göze çarpan özellik ise toplumun yarısının kadın nüfus olduğu ve bu kadınların toplumun diğer kesimi olan erkeklerin anneleri olarak ilk eğitim aldıkları kişi olmalarıdır. Bu nedenle toplumsal bir gelişmenin sağlanabilmesi için kadınların iyi ahlaklı, dini bilgilere haiz, ev işlerinden anlayan, çocuk yetiştirmeyi bilen bireyler olarak yetiştirilmeleri elzemdir.

1840'larda kızların da eğitim alması fikri ortaya atılmış olmakla birlikte kızların okullarda eğitim alabilmeleri için gerekli düzenlemeler 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kurulan iptidai mekteplerin kurulmasıyla gündeme gelebilmiştir. Nizamname öncesinde eski usul eğitim verilen sıbyan mekteplerine kızların da gidebildiği ifade edilmekteyse de bütün kız çocuklarının bu okullara gidemediği de bilinmektedir (Ergin, 1977:82). Sıbyan mektebine devam eden kızların aldığı eğitim ise biraz Kur'an-ı Kerim okuma ve yazmadan öteye gidememiştir (Ergin, 1977:457-459).

Kadınların eğitim aldığı sıbyan mektepleri yanı sıra 6 Ocak 1859'da Cevri Kalfa Rüştüye'si açılarak kızların orta kademeli okullarda okumasına da fırsat verilmiştir(Eyice, 1993:461-462). Tanzimat döneminde kızlara mesleki eğitim veren kurumlar da oluşmaya başlamıştır. 1842 yılında ebelik kursu açılmış, 1869 yılında da Ahmet Mithat Paşa önderliğinde kızların çalışabilmelerine imkân sağlayabilecek dokuma, nakış vb. gibi eğitimlerin verildiği kız sanayi mektebi açılmıştır. Yine aynı

dönemde açılan Kız Islahhaneleri de kadınlara mesleki anlamda eğitim verilen kurumlar arasında önemli yer bulmuştur (Öztürk, 1999:190-191; Candeğer, 2020:259-273).

19. yüzyılın son çeyreğine doğru ise kız çocukların eğitim aldığı inas mekteplerine görevlendirilecek kadın öğretmenlerin yetiştirildiği Dârümuallimât (26 Nisan 1870) açılmıştır. Tanzimat döneminde kız sıbyan ve rüştiye mekteplerindeki artış neticesinde bu okullarda eğitim verecek öğretmenlere ihtiyaç duyulmuş ve 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 68. maddesine istinaden de açılmıştır. Saltanatın kaldırılmasından sonra kadın öğretmen yetiştiren bu okullar Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nden Genç Cumhuriyet'e İstanbul Dârümuallimât'ı ile yedi eğitim kurumu kalmıştır. 1925'ten sonra da bu okulların ismi Kız Muallim Mektebi olarak değiştirilmiştir (Öztürk, 1993:549-550; Ergin, 1977:668-685).

Osmanlı Devleti'nde her alanda Batı ile en hızlı ve etkili temas eden sınıf olarak ülkede yaşayan gayrimüslimlerin kızların eğitimine daha önceki dönemde başladığı bilinen bir gerçektir. Yunan bağımsızlık hareketleri, özellikle 1820 isyanı, sonrasında Osmanlı'da millet-i sadıka denilen Ermeniler en etkili gayrimüslim sınıfı olmuştur. 18. yüzyılın ilk yarısında (1741 -1745) Ermeni Patrik Nalya'nın himayesinde Kumkapı'nın Tülbentçi Hüsamettin mahallesinde bir Kız Mektebi kurulmuş (Ergin, 1977:751) yine Ermeni kız okulları arasında Tanzimat'tan sonra 1840'ta Kumkapı'da açılan Lusaviriç Kız Mektebi, daha sonra Bezciyan Mektebi ile birleştirilmiştir. 1871'de Maarif Nezareti tarafından yapılan bir istatistiğe göre İstanbul'da Ermenilere ait 18 erkek, 13 kız ve 17 de karma olmak üzere 48 okul bulunmaktadır. Bunlarda eğitim alan 5822 öğrencinin 1886'sı kız öğrencidir (Ergin, 1977:755-760). Aynı dönemde Yahudi ve Rum kız okullarının yanı sıra Fransız ve Amerikan kız okulları da açılmıştır (Ergin, 1977:737-787).

II. Meşrutiyet döneminde yapılan yeni düzenlemeler ile ülke genelinde usûl-i atika (eski usul sıbyan mektebi) ve usûl-i cedîde (yeni usul iptidai mektebi) şeklinde eğitim veren okullar bulunmaktadır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte ise iptidai okulların sayısında ciddi bir artış olmuştur. 1908 Eylül'ünden 1914 yılına kadar 2632 iptidai okul açılmış, bunların 2017'si erkek, 286'sı kız ve 329'u da karma okul olmuştur. 1912-1913 öğretim yılında ülke genelinde 4194 iptidai okul bulunmakta olup bunlardan 395'i kız okulu olup 366'sı da karma eğitim verilen okul olarak eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. Ancak tüm ülkede bulunan ve gayrimüslimlere ait olan okullar da hesaba katılınca iptidai mektep sayısı 12848'dir (Erdem, 2013:101). Tüm ülkedeki okullaşma oranında ise Müslim okul sayısı gayrimüslim okullarına oranla 1/3 seviyesindedir. Bu da ülkedeki gayrimüslimlerin daha çok okul açtığı ve eğitime daha çok önem verdiği bir sonucu olarak ifade edilebilir. Kız erkek oranlaması ise sadece kız okulları yaklaşık %10 iken, toplam kızların gidebileceği okulların (karma okullarla birlikte) oranı yaklaşık %17-18'dir.

Osmanlı Devleti'ndeki batılılaşma hareketleri arttıkça kızların okullaşmaları meselesini yeniden ele alan devlet adamları, şairler ve yazarlar sayesinde (Ziya Gökalp, Halide Edip Adıvar, Abdullah Cevdet, Tunalı Hilmi vb.) konu tekrar gündeme getirilmiş ve kızların yükseköğrenim almasının gerekliliğiyle ilgili yazılar yazılmaya başlanmıştır. Bu çabalar neticesinde 1911 yılında kızlar için idadi mektebi açılmıştır.

Ardından 1914 yılına gelindiğinde Darülfünun'da kadınlar için hazırlanan serbest konferanslar dizisi kadınların da yükseköğrenim alabilmelerinin yolunu açmıştır (Yaşar, 2007:4).

II. Meşrutiyet döneminde kadınlara mahsus gazeteler ve dergilerin sayısındaki artış sayesinde dönemin kadın yazarlarının kadın eğitimi konusundaki fikirlerini tespit etmek de mümkün olmaktadır. Dönemin kadın yazarlarının kadın eğitimi konusunda ağırlıklı olarak kadına biçilen paye iyi bir eş, iyi bir anne olmak, çocuklarını terbiyeli bir şekilde yetiştirebilmek şeklinde sıralanmaktadır. Ayrıca kadınlara okuma yazma eğitimi dışında sağlık, temizlik, biçki, dikiş gibi eğitimlerin verilmesi gerektiği bu sayede kadınlara evin hanımı ve çocukların yetiştirilmesi dışında iş hayatında da yer alabilmeleri için bir kapının açıldığı görülmektedir (Karagöz, 2015:679-691).

Osmanlı Devleti'nin son dönemi incelendiğinde genel olarak eğitimin kendi içinde bir kaosa doğru sürüklendiği söylenebilir. Şöyle ki, nüfus Müslim ve Gayrimüslim cemaatlerden oluştuğu için her iki gruba ait farklı müfredatla eğitim veren kurumlar vardır, yabancılara verilen haklarla açılmış olan okullar vardır ve bu durum olayın sadece bir yönüdür. Diğer taraftan usûl-i atika ve usûl-i cedide denilen eski usulde eğitim vermeye devam eden kurumların yanı sıra yeni usulde modern manada eğitim veren kurumlar vardır. Bütün bu karmaşık yapıda Maarif Nezareti'nin çıkardığı talimatlar, yönergeler ise bazen yetersiz kalmış bu nedenle de bazı kurumlarda gerekli denetimler tam olarak yerine bile getirilememiştir (Akyüz, 1970:121-130).

Cumhuriyet Döneminde Kadınların Eğitimi

Cumhuriyet dönemi Türkiye'si kendisine Osmanlı Devleti'nden miras kalan kurumlarla başlangıçta yol almışsa da sonraki süreçte bu kurumlarda bazı değişiklikler yapmış, bazılarını ise tamamen kaldırmayı uygun görmüştür. Eğitim meselesi de bu değişimden nasibini alan kurumsal yapısında düzenlemelere gidilen önemli bir meseledir.

Millî Mücadele döneminde eğitim ile ilgili önemli bir gelişme olmuş ve henüz savaş devam ederken Ankara'da 15-21 Temmuz 1921'de I. Maarif Kongresi düzenlenmiştir. Kongreye kadın ve erkek öğretmenlerden oluşan yaklaşık 250 kişi katılmıştır (Akyüz, 2019:321). Sakarya Meydan Muharebesi arifesinde yapılan kongreye Mustafa Kemal Paşa bizzat katılarak kongre açılış konuşmasını yapmıştır. Bu durum eğitim meselesinin hayati bir mesele olarak görüldüğünün de apaçık göstergesidir. Kongreye katılan kadın ve erkek öğretmenlerin aynı salonda bulunmaları ise dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda devrim niteliğinde bir olay olmuştur.

Aynı dönemde İstanbul'da faaliyet gösteren Darülmualimat-ı Aliye (Yüksek Kız Öğretmen Okulu) 1915 yılında İnas Darülfünunu olarak Darülmualimat'tan ayrılarak kadınlar da erkeklerle ayrı zamanlarda Darülfünun mektebinde eğitim almaya başlamışlardır. 1920 yılına gelindiğinde okul Darülfünun bünyesinde eğitime devam etmiştir. Okulun Edebiyat ve Fen şubelerinde eğitim gören kız öğrenciler erkeklerden ayrı olarak eğitim aldıkları uygulamayı boykot ederek erkeklerle aynı sınıfta eğitim almaya başlamışlardır. 1921-1922 yılında Hukuk Fakültesi, 1922-1923 öğretim yılında Tıp Fakültesi kız öğrenci almaya başlamıştır. Kızlarla erkek öğrencilerin karma eğitim

alması bu şekilde yükseköğretim kademelerinden başlamıştır. Daha sonraki dönemde önce ortaokullarda başlayan karma eğitim 1930'dan sonra liselerde de uygulanmaya başlamıştır (Akyüz, 2019:397-399).

Cumhuriyet'in ilanından sonraki dönemde eğitim konusundaki en önemli gelişmelerden biri de Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü olmuştur. 3 Mart 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından kabul edilen kanunla ülkede faaliyet gösteren tüm eğitim kurumları tek bir merkeze Maarif Vekâleti 'ne bağlanmıştır (Candeğer, 2017:23-26). Asırlardır süregelen eğitimdeki çok başlılık bu şekilde ortadan kaldırılmıştır. Medreseler, Sıhhiye Vekâletine bağlı okullar, Harbiye Vekâletine bağlı okullar kapatılarak Maarif Vekâletine devredilmişlerdir. Kadınların toplum içinde ilerlemesinde ve saygın bir konuma getirilmesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün etkisi inkâr edilemez. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde olan fikri yapı ve eğitim alanındaki kurumsallaşma çabaları sonraki dönem için bir zemin oluşturmuş ve toplumsal anlamda kadınların eğitim almasının bütün topluma olumlu bir katkı sunacağı fikri kabul görmüştür. 1930'lu yıllar Türk Kadınının hak ettiği değeri görmeye başladığı ve toplumda saygın bir yere oturtulduğu yıllar olmuş, kadınlara verilen seçme-seçilme hakkı kadının statüsünü yükseltmiştir.

Her ne kadar umut verici bu gelişmelerle birlikte kadının toplumun diğer yarısı olarak kabul edilmesi hukuken sağlanmışsa da günümüzde kadın -ataerkil yapıdan kaynaklı olsa gerek- yine de arka planda kalmıştır. Kız öğrencilerin okullaşma oranı ilköğretim seviyesinde bazı bölgelerde istenen seviyeye ulaşmadığı için bu sorunu çözebilmek veya oranı asgariye indirebilmek amacıyla *haydi kızlar okula* kampanyası gibi projeler yapılmıştır.

Daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce toplanan İzmir İktisat Kongresi öncesinde Mustafa Kemal Paşa kongre için hazırlanan Gümrük Binası'nda vatandaşlara hitaben yaptığı konuşmasında " ... kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu vazifenin ehemmiyeti lâıkiyle anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmağa azmetmiştir. Bugünün levazımından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Binaenaleyh kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecatı tahsilden geçeceklerdir. Sonra kadınlar hayatı içtimaiyede erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri de olacaklardır" (Ergin, 1977:1901) sözleriyle cumhuriyetin gelecek neslinin kaynağı olan kadının eğitim seviyesi ile de cumhuriyetin toplumsal refahına katkı sağlayacağını vurgulamış, kadın ve erkeğin eşit olduğunu ve toplumun yetiştirilmesi ve eğitilmesinde kadının yerinin büyük olduğunu ve toplumun gelişmesi için kadının eğitilmesi gerekliliğini ifade etmiştir.

Cumhuriyet döneminde Almanya'dan 1925'te gelen Prof. Alfred Kühne iki aylık bir süreçte çeşitli yerlerdeki okulları ziyaret ederek "Mesleki Terbiyenin İnkişafına Dair Rapor" şeklinde bir rapor hazırlamıştır. Raporunda kadınların eğitimini ayrı bir konu olarak ele alınmasını öngörmüş, kızların bağımsız iş sahibi olmalarının onlara güç kazandıracağına işaret etmiş, topyekûn kalkınmada kızlar için açılacak okullarda özellikle ev ekonomisi, çocuk bakımı, biçki ve dikiş gibi derslerin okutulmasını tavsiye etmiştir (Gezer, 2020:40). 1926 yılında kız okullarının açılması hemen mümkün

olmayan yerlerde kız öğrencilerin de erkeklerle birlikte ortaokullarda eğitim alması meselesi gündeme gelmiştir (Ergin, 1977:2068).

Cumhuriyet döneminde 1923-1924 öğretim yılında tam devreli kız lisesi sayısı 9, erkek lisesi sayısı ise 14'tür. Kız okullarından altısı İstanbul'da diğer üçü ise Ankara, Edirne ve İzmir'dedir (Gezer, 2020:46). 1940-1941 öğretim yılında ise lise sayısı devletin okulu olarak 44 olup azınlık ve özel okul şeklinde olanlarla birlikte sayı 78'dir. Okuyan öğrenci sayısı ise liselerde 6304 kız, 20966 erkek olmak üzere toplam 27270 öğrencidir. Aynı dönemlerdeki (1940-1941) tek devreli ortaöğretim kurumu olarak sayılan ortaokulların öğrenci sayısına bakıldığında 28296 kız, 74543 erkek toplam 102839 öğrenci okula gitmektedir. Ortaokul sayısı ise resmi devlete ait olan sayı 142 olmakla birlikte azınlık ve özel okullarla birlikte bu sayı 159'a çıkmaktadır (Ergin, 1977:2067).

İlkokullarda ise durum biraz daha farklıdır. Bazı ilkokullarda öğretmen bulunurken bazılarında sadece eğitimci bulunmaktadır. Öğretmenli okullarda eğitim müfredatı köy ya da şehirde olmasına göre değişiklik arz etmektedir. Şehir okullarında haftalık ders saati 26 iken köy okullarında bu 18 saattir. Köy okullarında ders saatinin azaltılma nedeni de çocukların aynı zamanda köy yaşamında bir çalışan olmalarından kaynaklanmaktadır. 1940-1941 yılı öğretmenli okulların öğrenci sayıları şehirlerde 237480 erkek, 139488 kız toplam 376968 iken, köylerde 307440 erkek, 113132 kız toplam 420572'dir. Öğretmenli okulların köy ve şehirlerdeki toplam öğrenci sayısı ise 797540 öğrencidir (Ergin, 1977:2053).

Köylerdeki öğretmenli okulların yanında bir de eğitimci okullar bulunmaktadır. Genç Cumhuriyet Türkiye'si eğitimi en küçük yerleşim birimine ulaştırmaya çalışmış, ancak bu durumda yetişmiş eğitimci sorunu yaşamıştır. Bu sorunu aşmak için de Maarif Vekâleti ile Ziraat Vekâleti ortak bir çalışma yaparak nüfusu 400'den az olan yerleşim birimlerinde görevlendirmek üzere eğitimci yetiştirmişlerdir. Eğitimci olarak yetiştirilen kişiler askerliğini yapmış, okuma yazma bilen, ziraat işlerinden anlayan köylülerin bir ders yılı kursa tabi tutulmak suretiyle eğitilmeleridir. Bu kişiler kendi köylerinde öğrencilere okuma yazma öğretmenin yanı sıra Yurt ve Yaşama bilgisi, Aritmetik ve Ziraat dersleri verecekler ve köylerdeki zirai işlerin de fenni usullere göre yapılmasını sağlayacaklardır. İlk eğitimci yetiştirme çalışmaları 1936 yılında yapılmış ve elde edilen başarı ile bu sayı daha sonra artarak devam etmiştir. 1936-1937 öğretim yılında 79 eğitimci okulda 2450 öğrenciye eğitim vermeye başlanmış, 1940-1941 öğretim yılında 5200 eğitimci okulda 155042 öğrenciye ulaşılmıştır (Ergin, 1977:2056).

Kız Enstitüleri, Osmanlı Devleti döneminde açılıp sonradan kapatılmış olan Kız Sanayi Mekteplerinin benzeri şekilde eğitim veren ilkokuldan sonra beş yıl, ortaokuldan sonra iki yıl eğitim verilen bu kurumlardan ilki 1928 yılında Ankara'da açılan İsmet Paşa Kız Enstitüsü olmuştur (Arıç,2011:3-16). Bu okulların amacı kadınların kendi geçimlerini sağlayabilecekleri bir meslek edinmesini sağlamaktır. Bu okullarda biçki-dikiş, nakış gibi konularda teorik ve uygulamalı dersler verilmektedir. Ankara'daki okuldan sonra Adana, Afyon, Bursa, Elazığ, Kayseri, Kütahya, Manisa, Sivas ve Trabzon'da birer, İstanbul'da da dört tane kız enstitüsü açılmıştır (Ergin, 1977:2106).

Akşam Kız Sanat Okulları herhangi bir okula devam etmemiş kadınlara okuma-yazma yanı sıra meslek edinebilecekleri, biçki-dikiş ya da moda gibi konularda eğitim

verilen aynı zamanda ev ve yaşam konusunda bilgilerin verildiği bir okul hüviyetini sürdürmüştür. Okullar kız enstitüleri ile birlikte olduğu gibi ayrı bir okul olarak da bulunmaktadır (Ergin, 1977:2112).

Köy Kadınları Gezici Kursları, sürekli bir okul eğitimi verilemeyen köylerde okul çağını geçmiş kadın ve kızlar için altışar aylık kurslar şeklinde düzenlenen eğitim türünde bir uygulamadır. Burada ağırlıklı olarak kadınlara biçki-dikiş konularında eğitim verilmekte köylünün kendi ihtiyaçlarını giderecek kadar kıyafet dikmeyi öğrenmesi hedeflenmektedir (Ergin, 1977:2114).

Hastabakıcı Mektebi, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve sonrasında Millî Mücadele dönemi hem hastabakıcıya olan ihtiyacı ortaya çıkarmış hem de fedakâr Türk kadını erler cepheye muharebe ederken cephe gerisinde yaşam mücadelesini vermiş ve yaralıların bakımında önemli rol oynamıştır. 1924 yılında İstanbul'da toplanan Kızılay Kongresi'nde yaşanan gelişmelerden dolayı mesleği bilen hastabakıcılara ihtiyaç duyulduğundan dolayı uluslararası kabul gören bir Hastabakıcılık Mektebi'nin açılmasına karar vermiştir. Oluşturulan bir komisyon tarafından talimatnamesi düzenlenen okul 21 Şubat 1925'te İstanbul'da Dr. Ömer Lütfi Eti tarafından okul eğitime açılmıştır. Okulda teorik ve uygulamalı dersler verilecek olup eğitim ücretsizdir. Okula 18-35 yaş arası okuma yazma bilen sağlıklı kızların devam etmesi istenmiştir. 1933'ten itibaren ortaokul mezunları okula alınmaya başlanmıştır (Ergin, 1977:2130). Kızılay Hastabakıcı Mektebi ile hem kadınlarımız bir meslek sahibi olabilmişler hem de memleketin bir ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından itibaren kadınların eğitimi için önemli adımlar atılmış olmasına rağmen 1935 yılına gelindiğinde 15 yaş üstü kadınların okuma yazma oranı %8,04'tür, yani kadınların %91,96'sı okuma yazma bilmemektedir. Aynı tarihte okuma yazma bilen erkeklerin oranı ise %30,81'dir. 2000 yılına ait verilerde bu rakam okur-yazar kadın oranı %78,50, erkeklerde %94,42'dir. Toplam okuma yazma bilmeyen %13,50 iken kadınlarda okuma yazma bilmeyen %21,50 ve erkeklerde %5,58'dir. 2011 yılına gelindiğinde kadınlarda okur-yazar oranı %90,31'e ulaşmıştır (İstatistik Göstergeler 1993-2011:19).

21. yüzyıla gelindiğinde kadınların eğitimi ile ilgili birçok alanda düzenlemeler olmasına ve kadınların da erkeklerle aynı okullarda eğitim görmelerine hukuki olarak herhangi bir engel olmamakla birlikte kız çocukların okullaşma oranı erkeklerle eşit seviyeye ulaşamamıştır. Bunun nedenleri arasında ilköğretime geç kayıtlar, bitirmeden ayrılanlar ile başta kızlar olmak üzere kırsal kesimdeki çocukların eğitime erişimindeki sorunlar sayılabilir. Okul terklerinin kız çocuklar arasında erkek çocuklara göre daha yüksek olduğu ve bunun beşinci ve altıncı sınıflarda daha çok olduğu bir gerçektir (Özaydınlık, 2014:100).

Sonuç

İlk Türk Devletlerinden itibaren kadın toplumunda önemli bir yere sahip olup, toplumsal hayatın içinde rol almıştır. Hatta ilk Türk Devletlerinde kadın han ile birlikte ülke yönetiminde bile söz alabilmiştir. İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemlerde kadınlar erkeklerin arkasında yer almışlar ve eğitimde çok da ön plana çıkamamışlardır. Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren kadının eğitilmesinin

toplumun eğitilmesi olduğu fark edilip önce bu dönemin aydınları tarafından dile getirilmiş ve daha sonrasında ise kadınların da eğitime dâhil edilebileceği düzenlemeler yapılmıştır. 20. yüzyıl başında kadınlar da erkekler gibi en azından ilkokul seviyesinde eğitim alabilir hale gelmişlerdir.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte kadınlara verilen haklar genişlemeye başlamıştır. Medeni kanun ile kadın ve erkek kanun önünde eşit sayılmış, ardından ülke yönetiminde söz sahibi olmalarının yolu açılmış ve siyasal alanda kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Ancak aynı dönemde kadının eğitimi ile ilgili yapılan düzenlemelere bakıldığında kadından beklenenin öncelikle annelik olduğu ve çocuk yetiştirme, biçki-dikiş gibi konularda eğitim alma konusunda önünün açıldığı açılan okullar ve kurslardan görülmektedir.

21. yüzyıl başında ise hala kadınların okuma yazma oranının yeterince yüksek olmadığı görülmektedir. Son yıllarda yapılan kampanyalar ve öğretmenlerin özverili çalışmaları sayesinde kızların okullaşma oranının yükseldiği söylenebilir. Ancak geleneksel bir toplum yapısına sahip olduğumuzdan çalışma hayatında kadınlar maalesef hala erkeklerle eşit pozisyona ulaşamamıştır. Bundaki en büyük etken ise toplumsal yapının hala geleneksel olarak devam etmesi ve kadınların birey olmaktan çok hala annelik görevleri ile donatılmış olmasının etken olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

AKYÜZ, Yahya, (2019), *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2019)*, 31. Baskı, Ankara: Pegem Yayınevi.

AKYÜZ, Yahya (1970).Abdülhamid Devrinde Protestan Okulları ile İlgili Orijinal İki Belge. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. Cilt 3, s. 121-130.

ARIĞ, Ayten Sezer, (2011), "Ankara'da Modanın Öncüsü Bir Okul: İsmet Paşa Kız Enstitüsü", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VII, S. 14, Ankara, s. 3-16.

ATAM, Şenay; CANDEĞER, Ümmügülsüm, (2020), "Osmanlı Devleti'nde Kız İslahhanesi ve Kız Sanayi Mektepleri", *Türklere Kadın*, Kömen Yayınları, Konya, s. 259-273.

AYDIN, Mehmet Korkud, (2018) "Tek Parti Döneminde Doğu Anadolu İllerinde Açılan Gezici Köy Kadınları Kursu ve Etkinlikleri", *Turkish Studies (Social Sciences)*, Vol. 13/26, Fall, p. 125-150.

CANDEĞER, Ümmügülsüm, (2017), "Tevhid-i Tedrisat'ın Kısa Bir Tarihçesi", *Türkey Dergi*, C.I, S. 2, s. 23-26.

CANDEĞER, Ümmügülsüm, (2017), "Türk Millî Eğitim Şûra Kararlarında Kadının Yeri (1939-2014)", *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu (26-28 Kasım 2015)*, C. II, Ankara, ss. 523-547.

DURMUŞ, İlhami, (2013), *Türk Tarihinin Öncüleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

- ERGİN, Osman Nuri, (1977), *Türkiye Maarif Tarihi*, C.I-II, İstanbul, 1977.
- EYİCE, Semavi, (1993), “Cevri Kalfa Mektebi” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul, s. 461-462.
- GEZER, Gülnaz, (2020), *Ankara Kız Lisesi (1923-1977)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- GÖMEÇ, Saadettin Yağmur, (2018), Türk **Hun Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara.
- İstatistik Göstergeler 1923-2011*, Türkiye İstatistik Kurumu Yayını, Ankara, 2012, s. 19.
- KARAGÖZ, Savaş; ŞANAL, Mustafa, (2015), “İkinci Meşrutiyet Dönemi Kadın Gözüyle Kadın Eğitimi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. VIII, S. 39, s. 679-691.
- KEÇECİ KURT, Songül, (2011), *Osmanlı Devleti’nde Kadın Eğitimi: Harem’den Mektebe*, İzmir.
- KESİR, İbn, (2000), *El Bidaye Ve’n –Nihaye*, Çeviren Mehmet Keskin, Cilt VI. İstanbul, Çağrı Yayınevi.
- MERİÇ, Nevin, (2000), “Kadında Meydana Gelen Değişimlerin Tarihselliğinden Birkaç Kesit”, *Osmanlıdan Cumhuriyete Kadının Tarihi Dönüşümü*, İstanbul.
- ORKUN, Hüseyin Namık, (1994), *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ORTAK, Şaban, (2004), *Atatürk Dönemi Eğitim Politikalarında Yabancı Uzman Raporlarının Önemi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- ÖZAYDINLIK, Kevser, (2014), “Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(33), Temmuz-Aralık 2014, s. 93-112.
- ÖZMENLİ, Mehmet (2018), “Ortaçağ’da Türklerde Kadın ve Aile”, *JASSS*, No:66, s.347-356.
- ÖZTÜRK, Cemil, (1993), “Dârülmua’llimât”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, s. 549-550.
- ÖZTÜRK, Cemil, (1999), “İslahhâne”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 19, İstanbul, s. 190-191.
- SÜMER, Faruk, (1959), Oğuzlara’a Ait Destani Mahiyetde Eserler I. Resşidüddin Oğuznamesi, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, Ankara, Cilt: XVII, Sayı:3-4, s.359-455.
- ŞANAL, Mustafa, (2005), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler ile Okuttukları Dersler”, *Bellekten*, C. LXVIII / 253, Ankara, s.650.
- TOMBULOĞLU, Tuba, (2018), “Timurlularda Eğitim”, *CEAD Kongresi*, Muğla 2018, s.376-386.
- TURAN, Osman, (1996), *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul.

TÜMER ERDEM, Yasemin, (2013), *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, TTK Yay. Ankara, 2013.

YAŞAR, Okan, (2007), "Türkiye'de Kadın Eğitimi, Kadınlara Ait Diğer Göstergeler ve Çanakkale İli Örneği", *İnsan Bilimleri Dergisi*, C. IV, S.1, s. 1-35.